

การจัดการเรียนรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม

อำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร

The Management of Basic Subjects of Phrapariyattidhamma Dhamma Section in
Kosamphi Nakorn District, Kampaeng Phet Province

พระศรีศากยวงศ์ Phra Udompariyat

สมจันทร์ ศรีปรัชยานนท์ Somchan Sripraschayanon

จิรศักดิ์ ปันลำ Jeerasak Panlam

พุทธศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Master of Buddhist Program, Nakornlampang Buddhist College,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

sartsirin@gmail.com

Haripunchai Review 23/04/2023

Haripunchai Review 01/05/2023

บทคัดย่อ

การวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ 1) ศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม อำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร 2) พัฒนาการจัดการเรียนรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม อำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร และ 3) เสนอรูปแบบการจัดการเรียนนักระรมเชิงบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม อำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล 26 คน และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า

1) กระบวนการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม มีอยู่ 5 ขั้นตอน คือ 1) การประชาสัมพันธ์ 2) การบรรพชาอุปสมบท 3) การวางแผนการจัดการเรียนรู้ 4) การปฐมนิเทศ และ 5) การเตรียมตัวก่อนสอบไล่ธรรมสนามหลวง

2) การพัฒนาการเรียนรายวิชาพื้นฐานมีปัจจัยสำคัญ 5 อย่าง ได้แก่ 1) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ 2) การพัฒนาหลักสูตรที่เหมาะสม 3) การประยุกต์ใช้ IT ในการเรียนรู้ 4) การเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ และ 5) การวัดและประเมินผลในการคิด วิเคราะห์

3) การเรียนนักระบบเชิงบูรณาการรายวิชาพื้นฐาน จำแนกออกได้ 3 รูปแบบ ดังนี้ 1) รูปแบบการเรียนระบบปกติ คือ หลักสูตรปกติและหลักสูตรบล็อกคอร์ส 2) รูปแบบการเรียนแบบการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และ 3) รูปแบบการเรียนแบบเทียบประสบการณ์

คำสำคัญ: การจัดการเรียนรู้, รายวิชาพื้นฐาน, โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม

Abstract

The objectives of this study are to: 1) To study the learning management process of Phrapariyatidhamma Dhamma Section, Kosamphi Nakhon District, Kamphaeng Phet Province; 2) To develop the learning management of the basic subjects of Phrapariyatidhamma Dhamma Section, Kosamphi Nakhon District; and 3) to propose an integrated Dhamma learning management model with the basic subjects of Phrapariyatidhamma Dhamma Section, Kosamphi Nakhon District. Kamphaeng Phet Province. The study employed a qualitative research method, with documents and in-depth interviews with 26 key informants and to were analyzed by descriptive content analysis.

The results revealed that:

1) According to the findings of the study, the learning management process of Phrapariyatidhamma Dhamma Section has five steps: 1) public relations; 2) the ordination; 3) Learning management planning; 4) orientation; and 5) preparation before Dhamma Examination.

2) The development of basic subject learning has five important factors for the development of learning management, namely: 1) development of learning resources; 2) to appropriate curriculum development; 3) to apply IT to help learn; 4) learning online; and 5) measurement and evaluation can able to think and analyze.

3) Integrated Dhamma learning management with basic subjects can be classified into 3 forms as follows: 1) Learning management model as normal system are general and block courses curriculum; 2) Learning management model as non-formal education and informal education (NFE); and 3) Learning Management Model with Experiential-Based Basic Courses.

Keywords: Learning Management, Basic Subjects, Phrapariyatidhamma Dhamma Section

บทนำ

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามุ่งเน้นให้ความสำคัญต่อการประพฤติปฏิบัติตนในการรักษาซึ่งพรหมจรรย์ และเป็นระบบการศึกษาเบื้องต้นของภิกษุสงฆ์ในการใช้ชีวิตตามหลักพระธรรมวินัยที่สามารถแยกออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ คันถธุระและวิปัสสนาธุระ คันถธุระ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนเกี่ยวกับพระไตรปิฎก อรรถกถา พระคัมภีร์หรือการศึกษาปริยัติธรรม (พระธรรมปิฎก, 2546 : 232) ซึ่งการศึกษาของพระสงฆ์ในปัจจุบันเรียกว่า “พระปริยัติธรรม” ซึ่งจำแนกออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ พระปริยัติธรรมแผนกธรรม - บาลี และแผนกสามัญศึกษา ส่วนวิปัสสนาธุระ ได้แก่ การพัฒนาจิตใจด้วยการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ซึ่งนับว่ามีความสำคัญที่เปรียบเสมือนตัวแทนพระพุทธองค์ (พระธรรมกิตติวงศ์, 2556 : 580) ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นการสร้างองค์ความรู้ที่ดีแก่ผู้ที่ได้ศึกษาและได้มีโอกาสในพัฒนาดตนเองให้สูงขึ้น พระสงฆ์ในฐานะผู้มีศรัทธาปสาทิคุณอันมั่นคงแน่วแน่อยู่ในพระธรรมวินัยหวังความเจริญงอกงามไพบูลย์ของพระศาสนา บวชอุทิศตนเพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนา สืบสานความเป็นศาสนทายาทและความตั้งใจจริงในการยกย่องเชิดชู พระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงถาวร จำเป็นจะต้องศึกษาและปฏิบัติตนให้เรียบง่ายและเป็นแบบอย่างให้แก่ประชาชน (สมเด็จพรหมหารัมมิงคลาจารย์, 2550 : 6-8)

ปัจจุบันการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ตามพระราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2565 ได้ประกาศคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เรื่องกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไข การศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมของการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมสนามหลวง พ.ศ. 2565 เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ตอบสนองนโยบายการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์และของชาติ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 32 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ประกอบกับมาตรา 21 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ. 2562 ให้

กำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมของการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมสนามหลวง ข้อ 3 ว่าด้วยสามเณรซึ่งเป็นเด็กตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาภาคบังคับและมีพื้นความรู้ไม่ต่ำกว่าระดับประถมศึกษาปีที่หกหรือเทียบเท่า ซึ่งได้ศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมสนามหลวง ชั้นนักธรรมเอก เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น แล้วแต่กรณี ให้ศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติม จำแนกเป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้ ดังนี้ 1) กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ 2) กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หรือกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม และ 3) กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ ทั้งนี้ กำหนดให้มีเวลาเรียนตลอดช่วงชั้นกลุ่มสาระการเรียนรู้ละ 7 หน่วยกิต โดยการจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนวิชาสามัญเพิ่มเติมให้ใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการ (ราชกิจจานุเบกษา, 2565) จากพระราชกฤษฎีกาฉบับข้างต้น ส่งผลให้โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมจะต้องมีการปรับหลักสูตรการเรียนการสอนที่ได้มาตรฐานตามที่กำหนด เพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจแก่พระสงฆ์สามเณรเมื่อสอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอกก็มีสิทธิ์เทียบเท่ากับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งจะทำให้ภิกษุสามเณรมีความตั้งใจที่จะศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมมากยิ่งขึ้น

วัดสังฆานุภาพ บ้านทุ่งธารทอง ตำบลโกสัมพี อำเภอกอสัมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร เป็นสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ที่มุ่งพัฒนาบุคลากรผู้ทรงความรู้ทางพระไตรปิฎก และเป็นสถานที่ถูกสร้างถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ พระบรมราชินีนาถ และเป็นที่ศึกษาแก่พระสงฆ์สามเณรในจังหวัดกำแพงเพชร แต่เนื่องจากกระบวนการศึกษาได้มีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และการศึกษาไปตามยุคสมัย ทำให้โรงเรียนพระปริยัติธรรมจะต้องมีการปรับหลักสูตรที่เหมาะสมแก่พระสงฆ์สามเณร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการจัดการเรียนรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม อำเภอกอสัมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้ การพัฒนาการจัดการเรียนรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และเสนอรูปแบบการจัดการเรียนนักธรรมเชิงบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐานที่มีความเหมาะสม เพื่อให้การศึกษาตรงตามพระราชกฤษฎีกาฉบับที่กำหนดไว้ให้ดำเนินไปอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม อำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร
2. เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม อำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร
3. เพื่อเสนอรูปแบบการจัดการเรียนนักระรมเชิงบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม อำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีขั้นตอนในการศึกษา ดังนี้

1. วิธีการวิจัย การศึกษาวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งประกอบด้วยการศึกษาเอกสารและการลงพื้นที่สัมภาษณ์ เพื่อเสนอรูปแบบการจัดการเรียนบาลีเชิงบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม อำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชรดังนี้

1.1 การศึกษาเอกสาร (Documentary Study) เป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม และเอกสาร

1.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กลุ่มพระสังฆาธิการระดับผู้ปกครอง กลุ่มครูสอนบาลี/ครูผู้สอนรายวิชาพื้นฐาน กลุ่มพระสงฆ์สามเณรผู้เรียน และกลุ่มสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร เพื่อนำมาสู่การวิเคราะห์และประเมินผลรูปแบบการจัดการเรียนนักระรมเชิงบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม อำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร

2. พื้นที่การวิจัย โดยคัดเลือกพื้นที่โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของวัดสังฆานภาพ ตำบลโกสุมพิ อำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร ที่เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี ที่ได้เปิดการเรียนการสอน อบรม สั่งสอนและส่งเสริมการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณร

3. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยผู้วิจัยใช้วิธีการเจาะจงแบบมีโครงสร้างจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 26 คน ได้แก่ 1) กลุ่มพระสังฆาธิการระดับผู้ปกครอง 5 รูป ที่อยู่ภายในเขตปกครองในพื้นที่อำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร 2) กลุ่มครูสอนนักระรม/ครูผู้สอนรายวิชาพื้นฐาน 5 รูป/คน ในพื้นที่ของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและครูในโรงเรียนประจำอำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร 3) กลุ่มพระสงฆ์สามเณรผู้เรียน 10 รูป ที่เป็นนักเรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนก

ธรรม อำเภอกอสน์พินคร จังหวัดกำแพงเพชร และ 4) กลุ่มสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา
กำแพงเพชร 6 คน ที่มีหน้าที่ในการดูแลการศึกษาตามเกณฑ์มัธยมศึกษาทั้งตอนต้นและตอนปลาย
ประจำจังหวัด

4. เครื่องมือการวิจัย คณะผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กลุ่ม
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในประเด็นดังนี้ 1) การจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม 2)
นโยบายการบริหารจัดการการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม 3) สภาพการจัดการ
การศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ทั้งด้านการเรียนการสอน หลักสูตร การวัดผลและ
ประเมินผลการเรียนรู้ ครูผู้สอน นักเรียน งบประมาณและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน 4) หน่วยงาน
ภาครัฐที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการจัดการการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม 5) การ
พัฒนาการจัดการเรียนรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ทั้งด้านการจัดการ
เรียนรายวิชาพื้นฐาน แนวทางการจัดการเรียนรายวิชาพื้นฐาน แนวทางการสอนรายวิชาพื้นฐาน การ
พัฒนาการเรียนการสอนและการจัดการเรียนรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม
และ 6) รูปแบบการจัดการเรียนบาลีเชิงบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม
แผนกธรรม ทั้งรูปแบบและกระบวนการจัดการรายวิชาพื้นฐาน รูปแบบเนื้อหาของรายวิชาพื้นฐาน
ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และรูปแบบการเรียนการสอนรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียน
พระปริยัติธรรม แผนกธรรม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาการจัดการเรียนรายวิชาพื้นฐานและรูปแบบการ
เรียนที่เหมาะสมต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) จาก
การศึกษาเอกสารด้านแนวคิด ทฤษฎีจากหนังสือ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิง
ลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยข้อที่ 1 กระบวนการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม
อำเภอกอสน์พินคร จังหวัดกำแพงเพชร มีกระบวนการจัดการเรียนรู้ดังต่อไปนี้

1.1 การประชาสัมพันธ์ (Public Relation) โดยการเข้าไปชี้แนะและสร้างแรงบันดาลใจ
แก่กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ที่ได้รับโอกาสด้านการศึกษาแก่เยาวชน

1.2 การบรรพชาอุปสมบท เพื่อให้นักเรียนได้ศึกษาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาทั้ง การเรียนรู้และการปฏิบัติ อีกทั้งเป็นการสร้างเกราะกำบังไม่ให้นักเรียนเกิดความวิตกกังวลในการศึกษา โดยทางสำนักเรียนได้ให้การสนับสนุนด้านการเรียนรู้แก่นักเรียนทุกคน

1.3 การวางแผนการจัดการเรียนรู้ เพื่อกำหนดทิศทางการบริหารจัดการการเรียนรู้ โดยมีการบริหารจัดการการเรียนรู้ 3 อย่าง ได้แก่ 1) การบริหารจัดการครูผู้สอน 2) การบริหารจัดการสถานศึกษาที่จะช่วยสนับสนุนการเรียนรู้แก่นักเรียนและ 3) การบริหารจัดการด้านเวลาในการกำหนดวันเปิด-ปิดการเรียนและตารางเรียนแก่นักเรียน

1.4 การบริหารจัดการก่อนการเรียนหรือปฐมนิเทศและเปิดเรียน สร้างความเข้าใจในการเรียนระเบียบข้อปฏิบัติตามที่ถูกต้องและกฎเกณฑ์ที่ทางโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมกำหนดไว้

1.5 การเตรียมตัวก่อนสอบไล่แก่นักธรรมสนามหลวง เพื่อทบทวน สรุปเนื้อหา และเตรียมความพร้อมในการสอบนักธรรมสนามหลวงต่อไป

2. การพัฒนาการจัดการเรียนรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม อำเภอกอสัมป็นคร จังหวัดกำแพงเพชร มีปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ ดังนี้

2.1 การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ สถานศึกษาจำเป็นต้องจัดการให้มีแหล่งเรียนรู้เหมาะสมกับการศึกษาในยุคใหม่

2.2 การพัฒนาหลักสูตรที่เหมาะสม โดยต้องเข้าใจบริบทของกลุ่มเป้าหมาย และเนื้อหาไม่ควรเครียดเกินไปหรือทำให้รู้สึกเบื่อหน่าย ควรตระหนักถึงเวลา ความกระชับของเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องสร้างสมดุลทางด้านการเรียนรู้สู่การปฏิบัติได้จริงตามการเรียนรู้ในยุคศตวรรษที่ 21

2.3 การประยุกต์ใช้ IT สำหรับการเรียนรู้ เพื่อให้ครูและอาจารย์สามารถพัฒนาตนเองรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมโลก สามารถนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ในการเรียนรู้มิติใหม่ ที่ช่วยให้การเรียนรู้รวดเร็ว เหมาะสม สะดวก และกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ตลอดเวลา

2.4 การพัฒนาเรียนรู้ผ่านระบบการเรียนรู้ออนไลน์ (Online Learning) ซึ่งเป็นวิธีการสอนที่สะดวก ประหยัดเวลาและช่วยให้ครูผู้สอนและนักเรียนเข้าสู่แหล่งข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ด้วยเครื่องมือสื่อสารและเทคโนโลยีที่ทันสมัย

2.5 การวัดและประเมินผล (Measurement) ควรมีขั้นตอนที่เป็นระบบที่ประเมินทั้งเนื้อหา แนวคิดและการปฏิบัติ เพื่อนักเรียนสามารถคิด วิเคราะห์ แยกแยะอย่างมีเหตุผล เกิดความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมอันจะเกิดประโยชน์แต่ตนเอง สังคม และประเทศชาติ

3. รูปแบบการจัดการเรียนนักรธรรมเชิงบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม อำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า การจัดการเรียนนักรธรรมเชิงบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐาน สามารถจำแนกออกได้ 3 รูปแบบ ดังนี้

3.1 รูปแบบการจัดการเรียนนักรธรรมเชิงบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐานตามระบบปกติ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การเรียนการสอนตามหลักสูตรลักษณะทั่วไป โดยมีรูปแบบการเรียนตามปกติเหมือนสายสามัญทั่วไปในช่วงเช้าและช่วงบ่ายแต่ละอาทิตย์เรียนวิชาพื้นฐาน วิชาละ 2 ชั่วโมงต่อ 1 สัปดาห์ และ 2) การเรียนการสอนตามหลักสูตรบล็อกคอร์ส Block Course ที่ช่วยให้นักเรียนได้โฟกัสแต่ละวิชา ลดความสับสนในการเรียน แต่ต้องเตรียมครูผู้สอนให้พร้อมเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาในการเรียนรู้หรือทางโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม

3.2 รูปแบบการจัดการเรียนนักรธรรมเชิงบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐานแบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) (Non-Formal Education) ที่สามารถลดข้อจำกัดทางด้านเวลาที่ไม่รู้สีกว่าการเรียนหนักจนเกินไป

3.3 รูปแบบการจัดการเรียนนักรธรรมเชิงบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐานแบบเทียบประสบการณ์ (Home School) โดยรูปแบบการจัดการเรียนนักรธรรมบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐานในรูปแบบ Home School ภายใต้การดูแลของครอบครัว เหมาะสมสำหรับกลุ่มเด็กที่มีข้อจำกัดทั้งทางด้านเวลา สถานที่ การเดินทาง และปัจจัยอื่นๆ ซึ่งการจัดทำหลักสูตรนี้ผู้ปกครองจะต้องเขียนหลักสูตรยื่นเสนอแก่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เมื่อได้รับใบอนุญาตการสอนแล้วทางสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาจะได้ทำการออกนิเทศก์และสอบวัดผลการศึกษาให้ตรงตามเป้าหมายและหลักสูตรที่ยื่นเสนอไว้

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การจัดการเรียนรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม อำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร” สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

อภิปรายผลวัตถุประสงค์ข้อ 1 กระบวนการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม อำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร พบว่าได้มีการจัดการด้านการเรียนรู้สำหรับ

กลุ่มเป้าหมายโดยการเข้าไปประชาสัมพันธ์เชิงรุกภายในพื้นที่แก่ผู้ปกครองเด็ก เพื่อให้โอกาสด้านการศึกษาแก่เด็กและเยาวชน โดยนำมาสู่รศมาสาวพัทธ์ด้วยการบรรพชาอุปสมบท อบรม บรมนัยและให้การช่วยเหลือภายใต้การดูแลของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ซึ่งการจัดการเรียนรู้ที่ตื้นนั้นผู้บริหารหรือเจ้าสำนักจะต้องเป็นผู้มีจิตใจเอื้อเพื่อ วิสัยทัศน์และมีบทบาทสำคัญต่อการช่วยเหลือพระสงฆ์สามเณรให้ได้รับการศึกษา ทั้งการจัดหาแหล่งทุนทรัพย์ การบริหารจัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับการศึกษา พระวิสุทธิ ฐิตวิสุทธิ และคณะ (2561) ที่ได้ศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาที่ตอบสนองต่อชุมชนและสืบทอดบุคลากรทางพุทธศาสนา โดยผู้บริหารหรือเจ้าสำนักจะต้องมีวิสัยทัศน์ และรับภาระในการทางงบประมาณสนับสนุน การอำนวยความสะดวกด้านการศึกษา การสรรหาบุคลากรและครูที่จะทำหน้าที่ในการจัดการเรียนรู้ให้แก่นักเรียน และสอดคล้องกับ พระมหากันตินันท์ เสงสกุล (2564) ที่ที่ศึกษาเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงคราม ที่โรงเรียนจะต้องมีการบริหารจัดการงานบริหารทางด้านวิชาการ การบริหารงานทางด้านงบประมาณ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานทั่วไป เพราะเป็นกลไกที่สำคัญต่อการขับเคลื่อนการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติ แผนกธรรม ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพและเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้เกิดการเข้ามาศึกษาหลักพุทธวจนะที่เป็นรากฐานของคำสอนทางพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับผลการศึกษาของ พระมหาสมาน ธมมวชิโร (2561) ที่ได้เสนอแนวทางการพัฒนาสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ได้แก่ ด้านบุคคลจะต้องผลิตครูสอนอย่างต่อเนื่อง ด้านวิชาการต้องเพิ่มพูนความรู้ เทคนิคต่างๆ จากผู้ทรงคุณวุฒิในการเรียนการสอนแก่นักเรียน ด้านงบประมาณต้องหาแหล่งสนับสนุน และด้านบริหารงานทั่วไปต้องสร้างขวัญกำลังใจและส่งเสริมแรงจูงใจเชิงนโยบาย เพื่อปรับระเบียบข้อบังคับให้ทันกับเหตุการณ์ปัจจุบัน ซึ่งหากมีการบริหารจัดการเป็นที่เรียบร้อยก็จะทำการเปิดสอน โดยมีพิธีการการปฐมนิเทศเพื่อสร้างความเข้าใจและข้อตกลงร่วมในการอยู่ร่วมกันภายใต้โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และเป็นการชี้แนวทางที่เป็นเป้าหมายสำหรับการเรียนรู้ให้แก่ให้นักเรียนให้ตั้งใจเรียน โดยก่อนการสอบสนามหลวงจะมีการเตรียมความพร้อมสำหรับนักเรียนในแต่ละปีโดยการทบทวนสรุปเนื้อหาที่เรียนมาทั้งปีเพื่อให้ให้นักเรียนได้เตรียมความพร้อมในการสอบไล่ชั้นธรรมสนามหลวงต่อไป

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อ 2 การพัฒนาการจัดการเรียนรายวิชาพื้นฐานถือได้ว่ามีความสำคัญต่อการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม พบว่าโดยรายวิชาพื้นฐานเป็นเรื่อง

ใหม่และหากจะพัฒนาการจัดการเรียนให้มีประสิทธิภาพจะต้องอาศัยปัจจัยหลายด้าน ตั้งแต่การจัดการเรียนรู้ การสรรหาครู การใช้เทคนิคในการสอนที่เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับ พระธวัช จิรวาทโธ (อ่วมสอาด) (2555) ที่ศึกษาเกี่ยวกับสภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี โดยทางโรงเรียนจะต้องมีการพัฒนาสภาพการจัดการเรียนที่เหมาะสม มีจำนวนครูที่เพียงพอ มีเทคนิคในการสอน เพื่อจะสามารถกระตุ้นและเร้าความสนใจแก่ผู้เรียนได้ และจะช่วยให้นักเรียนได้เข้าใจในเนื้อหาวิชาพื้นฐานได้มากยิ่งขึ้น โดยหลักสูตรจะต้องมีเนื้อหาที่ไม่ยากเกินไป กระชับและสามารถนำมาใช้ในชีวิตจริง นอกจากนี้ การจัดการเรียนวิชาพื้นฐานควรมีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศที่เป็นประโยชน์มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับยุคสมัย เป็นการกระตุ้นการเรียนให้แก่เด็กนักเรียนอีกด้วย สอดคล้องกับ ปุณณัฐฐา มาเชค (2562) พบว่า จำเป็นจะต้องใช้เทคโนโลยีทางการศึกษา เช่น คอมพิวเตอร์ โน้ตบุ๊ก แท็บเล็ตฯ เพื่อนำมาบูรณาการให้เหมาะสมแก่ผู้เรียนในยุคความเจริญก้าวหน้าในสังคมดิจิทัลที่แตกต่างจากการเรียนรู้ในอดีตที่ครูเป็นผู้บรรยายและมีปฏิสัมพันธ์ทางการเรียนแบบเผชิญหน้ากันเท่านั้น ยิ่งสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการเรียนรู้ออนไลน์เพื่อให้เกิดความคล่องตัว ช่วยผู้เรียนได้เข้าถึงแหล่งข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว และครูจะต้องเป็นผู้คอยให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทาง เป็นกัลยาณมิตรและบรรยากาศทางวิชาการที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับ พระศักดิ์ดา งานหมั่น (2561) พบว่า การมุ่งให้เกิดการเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา มุ่งพัฒนาร่างกาย จิตใจและปัญญา ปะเมินตนเองและปรับปรุงแก้ไขผลแห่งการปฏิบัติเป็นนิจ และครูเป็นกัลยาณมิตร คอยชี้แนะแนวทาง ช่วยสร้างบรรยากาศทางวิชาการเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเป็นเลิศด้านร่างกาย จิตใจและปัญญาในศตวรรษที่ 21

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อ 3 รูปแบบการจัดการเรียนนักรธรรมเชิงบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม พบว่าซึ่งเป้าหมายของการศึกษาเพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพนักเรียนให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความรู้ สามารถพัฒนาตนเองและสังคม วิภาดา พินลา (2559) ได้อธิบายเป้าหมายของการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นกระตุ้นให้ผู้เรียนได้สัมผัส รับรู้ และลงมือปฏิบัติ และเป็นแนวทางปฏิบัติสู่ความเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข เต็มตามศักยภาพของผู้เรียนยุคใหม่ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา โดยการจัดการเรียนนักรธรรมเชิงบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐานนั้นสามารถจำแนกรูปแบบในการศึกษาออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) รูปแบบการเรียนในระบบปกติที่มีลักษณะหลักสูตรที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน ซึ่ง ประเวศ เวชชะ (2561) ได้อธิบายการบริหารจัดการเรียนรู้รูปแบบนี้เพื่อให้การเรียนรู้บรรลุและสำเร็จในระบบมาตรฐานเดียวกัน

โดยผู้สอนสามารถใช้ทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่า สามารถผนึกกำลังใจการสร้างความร่วมมือร่วมแบ่งปัน และสถานศึกษามีงบประมาณในการจัดการเรียนรู้และใช้ทรัพยากรอื่นร่วมกันได้หรือหรือการจัดการเรียนในรูปแบบบล็อกคอร์ส Block Course เพื่อลดเวลาเรียน โฟกัสแต่ละวิชาและลดความสับสน 2) รูปแบบการจัดการเรียนแบบการศึกษาจากระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) (Non-Formal Education) ให้เหมาะสมแก่ผู้เรียนทั้งด้านการเรียน การเทียบโอนหน่วยกิต การเรียนแบบต่อเนื่อง ตามศักยภาพผู้เรียน การมีภาคีที่เข้ามาช่วยในการจัดการเรียนรู้ ตลอดถึงลักษณะการสอนที่มีความหลากหลายตามความต้องการของผู้เรียน เช่น การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้แบบทางไกล การเรียนรู้แบบชั้นเรียน ฯลฯ สอดคล้องกับความเห็นของ นางวรรณิ วัฒนศิริ (2566) ให้ความเห็นว่าการเรียนรู้รายวิชาพื้นฐานรายวิชาพื้นฐาน 3 รายวิชาที่จะต้องสอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ กำหนด อาจศึกษาในรูปแบบการศึกษาจากระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) เพราะใช้ระยะเวลาสั้นแต่ตรงตามกรอบเนื้อหาที่กำหนดตาม ทำให้พระสงฆ์สามเณรไม่ต้องกังวลใจในการเรียน นวัตกรรมและบาลีอีกด้วย 3) รูปแบบการจัดการเรียนแบบเทียบประสบการณ์ (Home School) ที่ผู้ปกครองนักเรียนมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการการเรียนรู้ และเป็นหลักสูตรที่หลายประเทศ กำลังดำเนินการหรือใช้กันอยู่ เป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่อยู่ห่างไกล โดยอาศัยผู้ปกครองได้ใช้ประสบการณ์อบรม สั่งสอนบุตรหลานตนเอง และหลักสูตรจะต้องได้รับการพิจารณาและเห็นชอบจาก สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา โดยการศึกษาจะต้องมีเนื้อหาเชิงบูรณาการกับรายวิชา พื้นฐานและการใช้ชีวิตประจำวัน สอดคล้องกับ พรพล พอนอ่วม วราภรณ์ ไทยมา และชาลี มณีศรี (2562) พบว่า ทรัพยากรการเรียนรู้ 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ด้านบุคคล ด้านทั่วไป ด้านการเงิน และด้านวิชาการ โดยเนื้อหาจะต้องเหมาะสม แบ่งหมวดการศึกษา ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และหลักสูตรตรงกับกลุ่มผู้ใช้งานจริง ซึ่งหลักสูตรเทียบประสบการณ์ (Home School) เป็นอีกหนึ่งวิธีการที่เหมาะสมกับการจัดการเรียนรู้รายวิชาพื้นฐานในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ที่ช่วยให้พระสงฆ์สามเณรสามารถเรียนบาลีพร้อมกับรายวิชาพื้นฐานได้เต็มความสามารถ

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

ภาพ 1 การจัดการเรียนนักระรมเชิงบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม

การจัดการเรียนรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมมีปัจจัย 4 คือ

1. การบริหารจัดการ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม จะต้องมีการบริหารจัดการที่สามารถดึงดูดใจให้แก่เด็กเยาวชนให้เข้ามาศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม โดยต้องมีการสนับสนุนแก่ผู้เรียนตั้งแต่การอยู่อาศัย การเรียน และที่อยู่ฉัน

2. การพัฒนาหลักสูตรการเรียนนักระรมเชิงบูรณาการรายวิชาพื้นฐาน โดยจะต้องมีการพัฒนาการศึกษาเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ของนักเรียน และมีแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสม อาทิเช่น หนังสือ สื่อการสอน และอุปกรณ์เทคโนโลยีต่างๆ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้และเสริมทักษะการใช้ชีวิตในสังคมดิจิทัลได้อย่างเหมาะสม

3. การมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การจัดการรายวิชาพื้นฐานในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ถือได้ว่าเป็นสิ่งใหม่สำหรับพระสงฆ์สามเณรและหากต้องการให้การเรียนนักระรมเชิงบูรณาการกับรายวิชาพื้นฐานดำเนินไปด้วยดีจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและองค์กรสงฆ์

4. รูปแบบการจัดการเรียนการสอนนักระรมเชิงบูรณาการรายวิชาพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม การศึกษายุคใหม่จะมุ่งเน้นความรู้ ความสามารถ และการพัฒนาควบคู่กันระหว่างทางโลกและทางธรรม โดยรูปแบบการจัดการเรียนรายวิชาพื้นฐานตามพระราชกิจจานุเบกษาสามารถประยุกต์ได้หลากหลายตามความเหมาะสม ทั้งการจัดการเรียนในรูปแบบปกติทั่วไป ที่รายวิชาพื้นฐานเรียนภาคบ่าย รูปแบบการเรียนแบบบล็อกคอร์ส Block Course ที่ช่วยลดข้อจำกัดสำหรับนักเรียนให้โฟกัสแต่ละวิชา ลดความสับสนแก่ผู้เรียน รูปแบบของการศึกษานอกระบบและ

การศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) (Non-Formal Education) ที่มีการจัดการเรียนรู้ร่วมกันผู้เรียน เช่น การเรียนรู้ด้วยตนเอง การพบกลุ่ม การเรียนทางไกลหรือการเรียนรู้จากการทำโครงการฯลฯ และรูปแบบเทียบประสบการณ์ (Home School) ที่อาศัยประสบการณ์ของผู้ปกครองในการสั่งสอนเด็กและเยาวชนที่มีข้อจำกัดด้านเวลา สถานที่ การเดินทางฯลฯ

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องนี้สามารถสรุปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ได้แก่ หนึ่ง การจัดการเรียนนักรธรรมในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เริ่มจากการประชาสัมพันธ์ให้นักเรียนเข้ามาศึกษา โดยการชี้แจงเป้าหมายที่ให้เปิดโอกาสด้านการศึกษาแก่เด็กและเยาวชน โดยสำนักเรียนเป็นผู้รับผิดชอบให้แก่เด็กเรียนทุกคน ตั้งแต่การหาแหล่งทุนสนับสนุนการศึกษา และการบรรพชาอุปสมบท การอุปถัมภ์ที่อยู่อาศัยและที่ดิน การจัดหลักสูตรและการเตรียมความพร้อมสอบไล่ สอง การพัฒนาการจัดการเรียนรายวิชาพื้นฐานที่เหมาะสมกับนักรธรรมจะต้องมีเนื้อหาเหมาะสม กระตุ้นนักเรียนเกิดการเรียนรู้ โดยสำนักเรียนต้องพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพื่อใช้ IT ให้เกิดประโยชน์ด้านการศึกษา การเรียนรู้ออนไลน์ แบะการวัดผลและประเมินควรเน้นเนื้อหาและประโยชน์ที่ได้รับจริง และสาม การเรียนนักรธรรมเชิงบูรณาการรายวิชาพื้นฐานสามารถสังเคราะห์รูปแบบ ดังนี้ 1) รูปแบบการเรียนระบบปกติ ได้แก่ การเรียนแบบปกติทั่วไปหรือการจัดการเรียนแบบบล็อกคอร์ส เพื่อมีให้นักเรียนบาลีเกิดความสับสนกับรายวิชาอื่น 2) รูปแบบการเรียนแบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่มุ่งเน้นการเรียนตามผู้เรียนที่มีรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ออนไลน์ เรียนในห้องเรียน เรียนเป็นกลุ่มหรือโครงการ และ 3) รูปแบบการเรียนแบบเทียบประสบการณ์ โดยทางสำนักเรียนจะต้องจัดแผนการเรียนเพื่อนำสู่การพิจารณาจากสำนักเขตพื้นที่มัธยมศึกษาเสียก่อน เมื่อได้รับการอนุมัติก็สามารถดำเนินการเรียนรายวิชาพื้นฐานตามแผนงานที่กำหนด

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ควรส่งเสริมและสนับสนุนงบประมาณแก่โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เพื่อให้พระสงฆ์สามเณรได้มีกำลังในการศึกษา และควรมีการให้ขวัญและกำลังใจสำหรับพระสงฆ์สามเณรที่สามารถสอบไล่ได้

2) ควรมีการทำข้อตกลงร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดการหลักสูตรการเรียนรายวิชาพื้นฐานให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริม

การเรียนรายวิชาพื้นฐานแก่พระสงฆ์สามเณรในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และเป็นการผลักดันหน่วยงานต่างๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการให้การศึกษาที่เหมาะสมแก่นักเรียนอีกด้วย

3) ควรมีการสนับสนุนด้านแหล่งเรียนรู้ ทั้งหนังสือ คู่มือ และอุปกรณ์ที่เป็นเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อให้พระสงฆ์สามเณรได้เรียนรู้ความรู้ยุคใหม่ในสังคมดิจิทัล อีกทั้งเป็นการพัฒนาทางด้านความรู้ด้านเทคโนโลยีที่อยู่ในกลุ่มสาระรายวิชาพื้นฐานและมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีความสุข

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1) ควรมีการศึกษากลไกการพัฒนามาตรฐานการเรียนรู้หลักสูตรรายวิชาพื้นฐานแก่โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม

2) ควรศึกษาการพัฒนาสูตรมาตรฐานของรายวิชาพื้นฐานให้มีรูปแบบเดียวกันทั่วประเทศ เช่นเดียวกับการจัดการหลักสูตรสามัญ เรียนรู้แบบเดียวกัน

References

- ประเวช เวชชะ. (2561). *การจัดการเรียนรู้กลุ่มวิชาชีพครูเพื่อพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 ของคณะครู*
ศาสตร์มหาวิทยาลัราชภัฏเชียงราย. เชียงราย: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- ปณณัฐฐา มาเชค. (2562). การใช้เทคโนโลยีทางการศึกษาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในยุค
 4.0 ศตวรรษที่ 21. *วารสารศึกษาศาสตร์ มจร*, 7 (2), 41 – 52.
- พรพล พอนอ่วม วราภรณ์ ไทมา และชารี มณีศรี. (2562). การจัดการศึกษาโดยครอบครัวโดยใช้ทรัพยากร
 การเรียนรู้อิเล็กทรอนิกส์. *วารสารสหวิทยาการวิจัย ฉบับบัณฑิตศึกษา*, 8 (2), 311 - 320.
- พระธรรมกิตติวงศ์. (2556). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด*. กรุงเทพมหานคร : โรง
 พิมพ์เลียงเชียง.
- พระธรรมปิฎก. (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 11).
 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธวัช จิรวฑฒ (อ่วมสอาด). (2555). *สภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม*
ของคณะสงฆ์อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหากันดินันท์ เสงสกุล. (2564). การบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์
 จังหวัดสมุทรสงคราม. *วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย*, 5 (3), 719 - 728.

พระมหาสมาน ธมมวชิโร. (2561). *แนวทางการพัฒนาสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี: กรณีศึกษาสำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระวิสุทธิ จิตวสิโท และคณะ. (2561). การศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาที่ตอบสนองต่อชุมชนและสืบทอดบุคลากรทางพุทธศาสนา. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์ นครลำปาง*, 7 (2), 14 - 25.

พระศักดิ์ดา งานหมั่น. (2561). การจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ในศตวรรษที่ 21. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 1 (1), 1-10.

ราชกิจจานุเบกษา. (2565). *ราชกิจจานุเบกษา เผยแพร่ประกาศ กพฐ. เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ฯ การศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมของการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมสนามหลวง และแผนกบาลีสสนามหลวง พ.ศ. 2565*. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <https://moe360.blog/2022/04/21/ratchakitcha-20042565/> [วันที่ 27 พฤศจิกายน 2565]

วรวรรณ วัฒนศิริ. (2566). ผู้อำนวยการโรงเรียนโกสัมพีนวิทยา อำเภอกอสมพิ์ จังหวัดกำแพงเพชร. สัมภาษณ์. 26 มกราคม.

วิภาดา พินลา. (2559). กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคมศึกษาเพื่อปลูกฝังจริยธรรมในผู้เรียนยุคศตวรรษที่ 21. *วารสาร Veridian E Journal* ๗ สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ, 9 (1), 1430 – 1442.

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์. (2550). *เรื่องสอบบาลีสสนามหลวงแผนกธรรม*. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท.